

ר' ישועה בר' יוסף הלוי ופירושו לביק

מאת

אליעזר אריה פינקלשטיין (ניו יורק).

בשטה מקובצת על ב"ק, ב"מ, ב"ב, וכתובות מובאים ציטטים משטות אחדות בלי שם מחבריהן. בימי עלומי כאשר עסקתי בספר ההוא ובפירושים הנכללים בו, התעניינתי מאד בשיטות אלה, והשתדלתי לקבוע זמנן ומקום חבורן. אמנם זכיתי רק לפענח תעלומת שטה אחת, וזו היא שעל ב"ק שבה נזכר במפורש בעל השיטה. בביאור לב"ק ע"ד ע"א, נמצא כתוב: „וק"ק דלא שייך אתקפתא אלא אאמורא וכמו שביארתי בהליכות עולם ושמה האי אתקפתא בכאן לאו דוקא אלא כמתמיה על הדבר להבין טעמו ודכותיה אשכחן בפ' המפקיד מתקיף לה רמי בר חמי" — שמע מינה שמחברה הוא בעל הליכות עולם. ואמנם נמצאים הדברים בספר הליכות עולם לר' ישועה בר' יוסף הלוי, שער ב' פרק א' (ע' 10), וז"ל „ולשון אתקפתא שייך כשמקשה ומשיב האמורא את חבריו מכה פלפול וסברא בעלמא ולא מכה משנה או ברייתא." ושם ג"כ מבאר את המאמר בב"מ פ' המפקיד בדרך זו, וז"ל „ומצינו מתקיף שאינו לשום אדם אלא לעצמו שהוא תמה בעצמו על דבר משנה ויודע שהוא אמת אלא שמתמה לדעת טעמו כגון בריש המפקיד מתקיף לה רמי בר חמי הא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם וכו'".

כידוע חי ר' ישועה במאה ה"ט למספר הרגיל, וגלה מעיר מולדתו תולמיסאן באלג'יר לספרד בשנת רכ"ז, כמו שמבאר בהקדמתו להליכות עולם. הוא בא לטוליטולה ומצא חן בעיני דון וידאל בן לביא שהטה לו חסד, ושבמצותו חבר את הספר הליכות עולם. בזמן ההוא היה צעיר לימים. והרבה מדבריו הוא מייחס אל רבו, ר' יעקב אשכנזי, שהיה עדין בחיים. בשטה שלו אינו מזכיר את רבו עוד אלא כותב תמיד „קשה לי" (נ' ע"ב, נ"ט ע"ב, ע"ח ע"ב, פ' ע"א). ר' בצלאל אשכנזי מביא את פירושו פעמים רצופות מהתחלת פ"ד, שור שנגח ד' וה' ועד דף צ"ז ע"ב. רק שני ציטטים מן הפירוש מובאים בפרקים הקודמים. ואין להחליט אם היה הטופס של פירושו שהשתמש בו ר' בצלאל, לקוי בתחלתו ובסופו או שלא עלה בדעתו להעתיק הרבה מן הפירוש עד שהגיע לפרק ד'. ותמוה הוא שלא הכיר ר' בצלאל אשכנזי שבעל הליכות עולם הוא המחבר של שיטה זו; ומכאן אולי ראה שלא ר' בצלאל בעצמו העתיק את הפירושים על ב"ק אלא תלמידיו, והם לא הכירו חשיבותו של הציטט הזה.

נמנעתי מלפרסם מציאה זו בשעתה בהיותי מהסס אולי יש בזה ט"ס, וצ"ל ש באר במקום ש בארתי. אמנם אחרי שעיינתי עכשיו בדבר נתברר לי שאין

להעלות ספק זה על הדעת. ראשונה, שאם לא היו הדברים מבעל הליכות עולם עצמו אלא ממי שמסתייע בו היה כתוב „כמו שנתבאר“ בהליכות עולם או „כמו שבאר ר' ישועה בר' יוסף הלוי“ וכדומה. שנית, עיינתי בספר הליכות עולם ומצאתי שסגנונו דומה הרבה לזה של הפירוש האנונימי.

המחבר של הפירוש האנונימי השתמש בכ"י שונים של הגמרא, ומזכיר אותם בין בהליכות עולם בין בפרשו. (שטמ"ק לב"ק נ"ו ע"ב, והנסחא ברוב הספרים... אלא שיש קצת ספרים; נ"ז ע"א, וכן היא הנסחא ברוב הספרים; נ"ח ע"ב ויש ספרים דגרסי; נ"ט ע"א, וכך כתובה הנסחא בדברי הגאונים ז"ל וכן מצאתיה בקצת ספרים; הליכות עולם שער ב' פ"א, כמו שיש נוסחאות, ויש נוסחאות דלא גרס כן; שער ג' פ"א, ואין כן הנוסחאות המדויקות); הוא השתמש גם בפירושי הר"ר יהונתן מלוגיל על הרי"ף (פ"ט ע"א) ובתוספות (נ"ז ע"א), ובתשובת הגאונים (נ"ט ע"א); בפ"י הרשב"א (ס' ע"א) ובפסקי הרב ר' מאיר ב"ר שמעון (ע' ע"א) שכנראה הוא הרב המעילי המובא הרבה פעמים בשטמ"ק. הוא משתמש הרבה במבטאים וחדושי לשון זרים, כמו שהוא כותב „בכאן“ במקום „כאן“ כמו „פירוש פסוק שהוא מפרשה אחרת ונתערב בכאן“ (הליכות עולם שער ד' פ"ד) וכן בשטה (ב"ק מ"ד ע"ב, וכן יש לומר בכאן; ולפיכך הוצרך לומר בכאן; ס"ח ע"ב, ורוצה התלמוד לתרץ בכאן; ע"ד ע"א, ושמה האי אתקפתא בכאן). גם משתמש הרבה בפירושו במבטא „קצת קשה“ (מ"ד ע"ב, מ"ח ע"א, נ' ע"ב, נ"ד ע"א, נ"ו ע"ב, ס' ע"א, ס"ג ע"ב, ס"ד ע"ב, ס"ח ע"א, ס"ט ע"ב, ע"ד ע"א, ע"ז ע"ב, פ"ג ע"א, צ"ח ע"ב) וכן הוא כותב „בקצת ספרים“ (נ"ט ע"א); כך מצאתיה במקצת גמרות (נ"ט ע"א). וגם בהליכות עולם אנו מוצאים סגנון זה; לדוגמא „ש ב ק צ ת מקומות“ (שער ב' פ"ג), ומזה יש לדקדק קצת (שער ב' פ"ב).

דרכו בפירושו להתעניין הרבה בכללי הגמרא; בשטמ"ק לב"ק מ"ח ע"ב מצטט למשל „וכתוב בשטה דהטעם משום דשניא דתברה מי ששנה זו וכו' עדיפא משינויא דנעשה מחסר ומוסיף קצת במשנה או בברייתא“. ושם נ"ד ע"א, „וי"ל דהכא שמצא מקרא מלא לדרוש ממנו כל דבר מיתה ניהא ליה מלמימר תרתי שמע מינה“. וכן שם צ"ח ע"ב, „וק"ק למאי איתי הך דרבה וליתי מעיקר המחלוקת“. ועיין עוד דף ס' ע"א, „קשה שאין דרך התלמוד לומר כן“; ס"ד ע"ב, „ק"ק דהני מילי כשהחדוש הוא בפרשה האחרונה וכ"ה בכל מקום אבל הכא החדוש הוי בפרשה הראשונה“. פ"ג ע"א, „ק"ק למה מיייתי הא דרב יוסף דלא פריק מיניה מיד“. לפי מחשבתי אין הפרושים הסתמים המובאים בשטמ"ק על ב"מ, ב"ב, כתובות, ונוזיר מחבר זה. על זה מעיד הסגנון שלהם, וצריך באור מי הם בעליהם. מקוה אני עוד לשוב לענין זה.